

აპოლონ თაბუაშვილი

ასოცირებული პროფესორი, თსუ

ქართლ-კახეთის სამეფოსა და რუსეთის იმპერიის ურთიერთობა 1774-1782 წლებში

ქართლ-კახეთის სამეფოსა და რუსეთის იმპერიის ურთიერთობის შესწავლას ისტორიოგრაფიამ დიდი ყურადღება დაუთმო. მიუხედავად ამისა, 1774-1782 წლების ქართულ-რუსული ურთიერთობები, ჩვენი შეფასებით, არასათანადოა შესწავლილი.

როგორც ცნობილია, 1769 წელს ერეკლე II-მ რუსეთის სასარგებლოდ ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში მონაწილეობაზე თანხმობა განაცხადა, რის შემდეგაც აქტიური სამხედრო მოქმედებები დაიწყო. ომში მონაწილეობის სანაცვლოდ რუსეთის მთავრობა ქართლ-კახეთის მეფეს ოსმალეთისაგან მიტაცებული ტერიტორიების დაბრუნებას და სამხედრო სფეროში ევროპული ტექნოლოგიების დანერგვას პირდებოდა. ომში გამარჯვების მიუხედავად, რუსეთის იმპერატორმა ეკატერინე II-მ ერეკლეს ინტერესები სრულად უგულბებლად უფრო მეტიც, 1770-1772 წლებში საქართველოში მყოფი იმპერიის მოხელეები მას დაუფარავად ხელს უშლიდნენ, როგორც ახალციხის მიმართულებით ლაშქრობაში, ისე ევროპული ტექნოლოგიების ქართულ არტილერიაში დანერგვის პროცესში.¹

ერეკლე II-ის მდგომარეობა კი თანდათან რთულდებოდა, რადგან ომში ჩაბმით არა მხოლოდ ოსმალეთის სულთანი გადაიმტერა, არამედ მეზობელი ხანებიც აიძვდნენ, ხოლო დაღესტნელები ქართლ-კახეთს გაათმაგებელი ძალებით უტევენ. უკმაყოფილებას გამოთქვამდა ირანის მმართველი ქერიმ-ხანიც. მიუხედავად იმისა, რომ ერეკლე II, დიპლომატიური ეტიკეტიდან გამომდინარე, ოფიციალურ წერილებში საიმპერატორო კარის პირდაპირ დადანაშაულებ

¹ იხ.: ვ. მაჭარაძე. მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის. ნაწილი III, ნაკვეთი I. თბ. 1988, გვ. 112-129, 537-541.

ებას ერიდებოდა და მხოლოდ კორპუსის გენერლების მიმართ გამოთქვამდა პრეტენზიას, მისთვის ცხადი იყო, რომ შექმნილი მდგომარეობა იმპერატორის გადაწყვეტილებებს უკავშირდებოდა. ამიტომ, ვითარების გამოსასწორებლად მეფემ 1772 წლის დასაწყისში თავისი ვაჟის ლევან ბატონიშვილისა და კათოლიკოს ანტონ I-ის მეთაურობით პეტერბურგში ელჩობა გაგზავნა.

ქართველი ელჩები, რომლებიც ხანგრძლივი ლოდინის შემდეგ მიიღეს საიმპერატორო კარზე, რუსეთის იმპერატორისგან ადრე გაცემული დაპირებების შესრულებას ითხოვდნენ. სანაცვლოდ ქართლ-კახეთის მეფე რუსეთის იმპერატორის სასარგებლოდ უდიდეს დათმობაზე მიდიოდა, მათ შორის ხარკის გადახდასა და მძევლების გაგზავნაზეც თანახმა იყო.²

ელჩების მისია იმთავითვე მარცხისთვის იყო განწირული, რადგან მას შემდეგ, რაც 1770 წლის განმავლობაში რუსეთის არმიამ გადამწყვეტ წარმატებას მიაღწია, ეკატერინე II-ისათვის ქართველი მეფეების ომში მონაწილეობის საკითხმა აქტუალობა დაკარგა. შედეგად, ჯერ კიდევ ელჩობის გამგზავრებამდე, 1771 წლის 15 დეკემბერს, რუსეთის სახელმწიფო საბჭომ საქართველოდან სამხედრო კორპუსის გაწვევის გადაწყვეტილება მიიღო. 1772 წლის მაისის ბოლოს ჯარი ცხინვალიდან რუსეთისაკენ გაემართა.³ იმ იმედით, რომ რუსეთის მთავრობა ოსმალეთთან ზავის დადების დროს ქართველთა ინტერესებს გაითვალისწინებდა, ერეკლე II და სოლომონ I ბრძოლას განაგრძობდნენ და 1773 წელს ჯერ ახალქალაქის გარეუბანი დაიკავეს, შემდეგ ყარსის მიმართულებით გაილაშქრეს. ქართველ ელჩებს კი 1773 წლის 31 დეკემბრის წერილით ეკატერინე II-მ უარით უპასუხა. ელჩები თბილისში 1774 წლის აგვისტოში დაბრუნდნენ.

ერეკლე II-ს რუსეთთან მოკავშირეობამ უკიდურესად ნეგატიური შედეგები მოუტანა. ცხადია, მისთვის რთული არ უნდა ყოფილიყო რუსეთის საიმპერატორო კარის ქმედების შეფასება, რომელმაც ის უბრალოდ გაწირა. ამ მოსაზრების რელევანტურობას ადასტურებს თავად ერეკლე II-ის 1774 წლის 24 აგვისტოს წერილი რუსეთის მთავრობის უმაღლესი წარმომადგენლის გრაფ პანინისადმი, რომელშიც მეფე დანაწევრებით აღნიშნავდა, რომ რუსეთის სასარგებლოდ ომში ჩაბმამდე, მის ქვეყანას არც ოსმალებისაგან და არც

² Грамоты и другие исторические документы, относящиеся до Грузии. Т. II. Вып. I. С 1768 по 1801 год. Под редакцией А. Цагарели. СПб. 1898, გვ. 90-92.

³ ვ. მაჭარაძე. მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის. ნაწილი III, ნაკვეთი II. თბ. 1997, გვ. 74.

სპარსელებისგან საფრთხე არ ემუქრებოდა. რაც შეეხება ლეკებს, მათი ნაწილი შემორიგებული ჰყავდა, ნაწილი კი – სამხედრო ძალით დაშინებული. რუსეთის მხარეს ომში ჩაბმის შემდეგ კი ყველა მათგანი მის წინააღმდეგ ამხედრდა. „ჩემი ქვეყანა თურქ ვეშაპებს და სპარსეთის ლომებს და ლეკების ძგლებს მიუგდეთ“, – სწერდა მეფე და იმასაც დასძენდა, რომ მისმა სამეფომ საომარი კამპანიების წარმართვისათვის, ადამიანურ რესურსთან ერთად, იმ დროისათვის კოლოსალური თანხა – 43 ათასი თუმანი (430 000 მინალთუნი/რუბლი) გაიღო, სანაცვლოდ კი ვერანაირი შემწეობა ვერ მიიღო.⁴

წერილიდან კარგად ჩანს, რამდენად ღიდი იყო ერეკლე II-ის იმედგაცრუება რუსეთის მიმართ. მეფე, რომელიც უცხო სახელმწიფოთა უმაღლესი რანგის წარმომადგენლებთან ოფიციალური მიმოწერისას განუხრელად იცავდა დიპლომატიურ ეტიკეტს, ქვეყნის საგარეო მდგომარეობის გართულებაში პირდაპირ აღნაშაულებდა რუსეთის ხელისუფლებას.

იმედგაცრუების მიუხედავად, ერეკლე II იმავე 1774 წლის 24 აგვისტოს წერილით რუსეთის მთავრობისაგან ომის დროს გაწეული დანახარჯების ოდენობის შესახებ მიღებას ითხოვდა. პასუხის მოლოდინში მეფემ 1775 წლის გაზაფხულზე კიდევ ერთხელ სცადა რუსეთთან დაკავშირება, რაც რუსეთის ჯარის ნაწილების დარუბანდში შესვლასთან იყო დაკავშირებული. საქმე ის იყო, რომ ამ პერიოდში ერთ-ერთმა გავლენიანმა დაღესტნელმა ბატონმა – ყაითალის მმართველმა ამირ-ჰამზამ, სხვა დაღესტნელ მოკავშირეებთან ერთად, ბრძოლა წამოიწყო აზერბაიჯანში ყველაზე გავლენიან ფათალი-ხანთან. ყუბის მმართველი ფათალი-ხანი, რომელმაც XVIII საუკუნის 60-70-იან წლებში დარუბანდი, შირვანი, ბაქო, სალიანი და სხვა ტერიტორიები დაიმორჩილა, დაღესტნელთა მოულოდნელ თავდასხმას მოუშზადებელი შეხვდა. მან სალიანს შეაფარა თავი. ამირ-ჰამზამ კი მისი რეზიდენცია – დარუბანდი, ალყაში მოაქცია. ფათალი-ხანმა ყიზლარის კომენდანტთან თავისი წარმომადგენელი გაგზავნა და რუსებს სამხედრო დახმარება სთხოვა. ამ პერიოდში რუსეთის მთავრობას, თავისი ერთ-ერთი ექსპედიციის წევრების დაღუპვის გამო, ამირ-ჰამზას დასჯა გადაწყვეტილი ჰქონდა და გენერალ დე მედემის სარდლობით ჯარი დარუბანდისაკენ გაგზავნა. რუსეთის ჯარის მოახლოებასთან ერთად, ამირ-ჰამზამ დარუბანდს ალყა მოხსნა. მალევე ის დე მედემის

⁴ ვ. მაჭარაძე. მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის. ნაწილი III, ნაკვეთი II, გვ. 928-929.

ჯარმა დაამარცხა, ხოლო ფათალი-ხანმა რუსეთის ჯარის დახმარებით დაკარგული სამფლობელოები დაიბრუნა.⁵

როგორც ჩანს, ერეკლე II-მ რუსეთის ჯარების სამხრეთისაკენ გადაადგილების რეალური მიზეზი არ იცოდა და ჩათვალა, რომ ისინი სამხრეთ კავკასიაში ირანული სახანოების წინააღმდეგ ფართო სამხედრო კამპანიას იწყებდნენ. მეფეს არ სურდა რეგიონში მიმდინარე პროცესებისაგან დისტანცირებული ყოფილიყო და 1775 წლის 30 მაისს გენერალ დე მედემს ჯარის საქართველოსაკენ დაძვრა ურჩია. იმ შემთხვევაში თუ რუსეთის ჯარი შირვანისაკენ გამოემართებოდა, ერეკლე II დაღესტნელების შევიწროებასა და ჭარბელაქნის დაპყრობას აპირებდა. რუსებს კი აზერბაიჯანული სახანოების დამორჩილებას აღუთქვამდა და ირანზე ლაშქრობის პერსპექტივას სთავაზობდა.⁶ ერეკლემ დაახლოებით იმავე შინაარსის წერილი გრაფ პანინსაც გაუგზავნა, რომელშიც მალაღჩინოსანს საყვედურნარევი ტონით კიდევ ერთხელ ახსენებდა, რომ ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში ჩაბმის შედეგად ქართლ-კახეთის სამეფომ დიდი ხარჯი გაწია და დახარჯულ თანხას სესხად ითხოვდა.⁷

რალა თქმა უნდა, ერეკლეს ამ ინიციატივასაც არ მოჰყოლია შედეგი. მალევე, იმპერატორის ბრძანებით გენერალ დე მედემის კორპუსი უკან გაემგზავრა. რუსეთის მთავრობამ სესხის გამოყოფასთან დაკავშირებით ერეკლეს პასუხიც არ აღირსა.

იმის გასარკვევად, თუ რა დამოკიდებულება ჰქონდა რუსეთის იმპერატორს ერეკლეს მიმართ, მრავლისმეტყველია ეკატერინე II-ის მიერ 1775 წლის 28 ივლისს გენერალ დე მედემისათვის გაგზავნილი წერილი, რომელშიც აღნიშნავდა: „[ერეკლე] ახლაც ცდილობს ჩვენი დახმარებით თავის ხელისუფების მოყვარეობას სამსახური გაუწიოს, ისევე, როგორც ეს ჩვენი ჯარის საქართველოში ყოფნის დროს გამოჩნდა“. წერილში ეკატერინე II მკაცრი ტონით დასძენდა, რომ ერეკლეს წინადადება არ იმსახურებდა ყურადღებას. შესაბამისად, გენერალს პასუხი არ უნდა გაეცა მისთვის, ხოლო თუ ერეკლე მეროდეც მიმართავდა, უარით ეპასუხა და შეეტყობინებინა, რომ თუ

⁵ ვ. მაჭარაძე, ქართლ-კახეთის სამეფოს პოლიტიკური ურთიერთობა აზერბაიჯანულ სახანოებთან. მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. თბ. 1983. № 1, გვ. 82-83.

⁶ ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები. წიგნი VI. თბ. 1973, გვ. 446.

⁷ Грамоты и другие исторические документы, относящиеся до Грузии. Т. II. Вып. I. С 1768 по 1801 год. Под редакцией А. Цагарели, гв. 178-180.

სურდა, საკუთარი ძალებით ეწარმოებინა დაპყრობითი ომები.⁸

ეს წერილი იმ მხრივაც იმსახურებს ყურადღებას, რომ მასში რუსეთის იმპერატორი ერეკლე II-ს არა მეფედ, არამედ ქართველ „მფლობელად“ მოიხსენიებდა. აქვე უნდა აღინიშნოს ის ფაქტიც, რომ ეკატერინე II-ის მხრიდან ეს არ ყოფილა ერეკლეს მფლობელად მოხსენიების პირველი შემთხვევა. თუ 1770 წლის იანვარში ერეკლეს რუსეთ-ოსმალეთის ომში ჩაბმით კმაყოფილი იმპერატორი ცნობილ განმანათლებელ ვოლტერს აღფრთოვანებით სწერდა ერეკლეზე,⁹ ომის მიმდინარეობის დროს მისი დამოკიდებულება აბსოლუტურად შეიცვალა. ტოტლებენისა და ერეკლეს დაპირისპირების საპასუხოდ 1770 წლის 9 ივნისს გამოცემული სიგელით, რომლის ადრესატი ქართლ-კახეთის მოსახლეობა იყო, ეკატერინე II ბრალს სდებდა რა ერეკლე II-ს, მას ამჯერადაც ქართველ „მფლობელს“ უწოდებდა. ეს ფაქტი თავისთავად ქართლ-კახეთის მეფის არაკანონიერ მმართველად გამოცხადებას ნიშნავდა.¹⁰ რუსეთის იმპერატორის საქართველოში გამოგზავნილი წერილის შინაარსი, რაღა თქმა უნდა, ერეკლესათვის ცნობილი იყო.

ზოგადად, ეკატერინე II 1770-1774 წლებში ერეკლესათვის გამოგზავნილ ოფიციალურ წერილებში მას მეფედ მოიხსენიებდა, თუმცა საკუთარი მოხელეების მისამართით გაცემულ ბრძანებებში „მფლობელს“ უწოდებდა.¹¹

ერეკლე, როგორც კახეთის ბაგრატიონთა შტოს წარმომადგენელი, მუდმივ წინააღმდეგობას აწყდებოდა რუსეთში მცხოვრები ვახტანგ VI-ის შთამომავლებისგან, რომლებიც ქართლის ტახტზე გამოთქვამდნენ პრეტენზიას. ქართლ-კახეთის მეფე ამ საკითხს დიდ ყურადღებას უთმობდა და თვალყურს ადევნებდა, როგორც ვახტანგის შთამომავლებს, ისე რუსეთის იმპერიის პოზიციას. იმ პერიოდში ერეკლეს ლეგიტიმურობას პეტერბურგში რომ ეჭვით უყურებდნენ, მისთვის ცნობილი არა მხოლოდ ეკატერინე II-ის 1770 წლის 9 ივნისის წერილის შინაარსიდან იყო, არამედ – სხვა წყაროებიდანაც. კერძოდ, რუსეთში ელჩად წარგზავნილ ლევან ბატონიშვილსა და ანტონ I-ს პეტერბურგში შეუტყვევიათ მთარული ხმები იმის შესახებ, რომ იმპერატო-

⁸ ვ. მაჭარაძე. ქართლ-კახეთის სამეფოს პოლიტიკური ურთიერთობა აზერბაიჯანულ სახანოებთან, გვ. 84.

⁹ ვ. მაჭარაძე. მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის. ნაწილი III, ნაკვეთი I, გვ. 105-106.

¹⁰ დ. შველიძე. საქართველოს მფარველობა და დაპყრობა რუსეთის მიერ. თბ. 2014, გვ. 30-32.

¹¹ ვ. მაჭარაძე. მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის. ნაწილი III, ნაკვეთი II, გვ. 861.

რი ერეკლეზე განაწყენებული ყოფილა, რუსეთში მყოფ ზოგიერთ ქართველ თავადს კი საიმპერატორო კარისათვის ერეკლეს მაგივრად ქართლის ტახტზე ვახტანგ VI-ის შვილიშვილის – ალექსანდრე ბაქარის ძის ან სხვა კანდიდატურის აყვანა შეუთავაზებია.¹²

ამდენად, ერეკლე II-მ 1774-1775 წლებში ნათლად დაინახა თუ რაოდენ დიდი ზიანის მომტანი იყო რუსეთის იმპერიასთან კავშირი. მათ სასარგებლოდ ომში ჩაბმით არათუ მტრისაგან მიტაცებული ქართული მიწების დაბრუნება ვერ შეძლო, არამედ საიმპერატორო კარზე ის არასანდო, ხელისუფლების მოყვარე პიროვნებადაც მიიჩნიეს და ქართლის ტახტზე მისი ლეგიტიმაცია ეჭვქვეშ დააყენეს. შესაბამისად, 1775 წლის მაისის შემდეგ ერეკლე II რუსეთთან ყოველგვარი კავშირი გაწყვიტა.

რაც შეეხება სოლომონ I-ს, ოსმალეთთან დაპირისპირების ფონზე, ის შემდგომშიც ცდილობდა რუსეთთან კავშირის შენარჩუნებას, თუმცა – უშედეგოდ. ომის წარმატებით დასრულების შემდეგ, რუსეთის იმპერია ქართული სამეფოების ბედით საერთოდ არ ინტერესდებოდა.

ეკატერინე II-ისათვის იმერეთის სამეფომ აქტუალობა დაკარგა, რადგან ოსმალეთთან ზავის პირობებში სოლომონს თავის სასარგებლოდ ვერ გამოიყენებდა, ხოლო მასთან კავშირს შესაძლოა, სულთნის კარის გაღიზიანება გამოეწვია. ამიტომ, საიმპერატორო კარმა 1775 წლის 7 ოქტომბრის ბრძანებით ქართველი „მფლობელების“ – ერეკლესა და სოლომონის წარგზავნილ ელჩებს რუსეთის ტერიტორიაზე გადაადგილება აუკრძალა.¹³

მართალია, იმერეთის მეფე ასტრახანის გუბერნატორთან პერიოდულად გზავნიდა წერილებს და პეტერბურგში ელჩების გაგზავნის ნებართვას ითხოვდა, მაგრამ მუდმივად უარით პასუხობდნენ. განსაკუთრებული საჭიროებიდან გამომდინარე, რაც ძირითადად მეფის დაჟინებულ მოთხოვნას უკავშირდებოდა, სოლომონის წერილები საიმპერატორო კარზე რუს ოფიცრებს მიჰქონდათ.¹⁴ ერთი სიტყვით, 1775 წლიდან ქართულ სამეფოებსა და რუსეთის იმპერიას შორის ოფიციალური დიპლომატიური ურთიერთობები შეწყდა.

¹² იესე ბარათაშვილის ცხოვრება-ანდერძი. ტექსტი გამოსცა შესავლით, შენიშვნებით, ლექსიკონითა და საძიებლებით ა. იოსელიანმა. მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის (მსკი). ნაკვეთი 28. თბ. 1950, გვ. 66-67.

¹³ Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия относящиеся до Грузии. Т. II, вып. II. С 1769 по 1801 год. Под редакцией А. Цагарели. СПб. 1902, гв. 10-11.

¹⁴ მ. რეხვიაშვილი. იმერეთი XVIII საუკუნეში. თბ. 1982, გვ. 149-151.

ქართლ-კახეთის სამეფოსა და რუსეთის იმპერიას შორის ურთიერთობე-
ბი მომდენო წლებში კიდევ უფრო გამწვავდა. მსგავსი ვითარება 1782 წლის
ზაფხულემდე შენარჩუნდა. აღნიშნულ პერიოდში „მოკავშირე რუსეთის იმპე-
რიისაგან“ მიტოვებულმა ერეკლე II-მ ქვეყნის მძიმე მდგომარეობიდან გამო-
საყვანად აქტიური და რადიკალური ნაბიჯები გადადგა. ცვლილებები შეეხო
როგორც საგარეო, ისე საშინაო პოლიტიკას.

ქართლ-კახეთის მეფემ შედარებით ადვილად მოახერხა ირანის მმარ-
თველ ქერიმ-ხანთან ურთიერთობის ნორმალიზება. მიუხედავად იმისა, რომ იმ
დროს ქერიმ-ხანის კარზე რუსეთიდან წამოსული ვახტანგ VI-ის შვილიშვი-
ლი ალექსანდრე ბაქარის ძე იმყოფებოდა, ირანიდან რეალური საფრთხე ნაკ-
ლებად იყო მოსალოდნელი. ერეკლე II-ის მოწინააღმდეგე ალექსანდრე ბაქა-
რის ძეს ქართლის ტახტის ხელში ჩაგდება სურდა, თუმცა ირანის მმარ-
თველმა მას არსებითი დახმარება არ გაუწია. ირანისაგან განსხვავებით,
ქართლ-კახეთის სამეფოს დიდ პრობლემებს უქმნიდა ოსმალეთი. ერეკლეზე
განაწყენებული ოსმალები დაღესტნელებსა და მეზობელ ხანებს ქართლ-კა-
ხეთზე თავდასხმისაკენ მოუწოდებდნენ და მათ გასამხნეველად ფულს და
საჩუქრებს არ იშურებდნენ. ერეკლე II კარგად ხედავდა, რომ ქვეყნის საკე-
თილდღეოდ აუცილებელი იყო ოსმალეთთან მშვიდობიანი ურთიერთობის დამ-
ყარება. ოსმალებთან მოლაპარაკებების პროცესში მეფის პოზიციებს რამდენი-
მე გარემოება ამყარებდა: რუსეთთან ომში დამარცხების შედეგად სულთნის
მთავრობა შედარებით დასუსტებული იყო; იზმირის, ახალციხისა და სხვა
პროვინციების ფაშები ცენტრალური ხელისუფლების წინააღმდეგ გამოდიოდ-
ნენ; 1776 წელს ირანის მმართველის ქერიმ-ხანის ჯარებმა ოსმალეთს ქალა-
ქი ბასრა წაართვეს. ახალციხის ფაშასთან მოლაპარაკების შემდგომ, ერეკ-
ლეს დესპანი სტამბოლში სწორედ 1776 წლის დეკემბერში ჩავიდა. მალევე
ერეკლე II-სა და ოსმალეთის სულთანს შორის საიდუმლო შეთანხმება გა-
ფორმდა, რომელმაც 1778 წელს ოფიციალური ხასიათი მიიღო.¹⁵ შეთანხმე-
ბის შესახებ დეტალური ცნობები არ მოგვეპოვება, თუმცა ცნობილია, რომ
ერეკლე II ოსმალეთის მფარველობაში შევიდა. ამ შემთხვევაში მფარველობას
გარკვეულწილად ფორმალური ხასიათი უნდა ჰქონოდა, რადგან ოსმალეთის
მთავრობა, რუსეთთან და ირანთან ურთიერთობების კიდევ უფრო გაუარესებ-

¹⁵ იესე ბარათაშვილის ცხოვრება-ანდერძი. ტექსტი გამოსცა შესავლით, შენიშვნებით, ლექ-
სიკონითა და საძიებლებით ა. იოსელიანმა, გვ. 86; ომან ხერხეულიძე, მეფობა ირაკლი მეორე-
სა. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებელი დაურთო ლ. მი-
ქიაშვილმა. თბ. 1989, გვ. 91-92.

ის შიშით, ქართლ-კახეთზე თავის ძალაუფლებას ვერ გაავრცელებდა. ოსმალეთთან მოლაპარაკების შედეგად ერეკლე II-მ რამდენიმე პრობლემა გადაჭრა: შეწყდა ოსმალთა თავდასხმები, გაცილებით გამარტივდა დაღესტნელების შემოსევების აღკვეთა, მეფეს მეზობელ სახანოებთან აქტიური პოლიტიკის გატარების შესაძლებლობა მიეცა. ომან ხერხეულიძის გადმოცემით, ხელშეკრულების დადებისთანავე ახალციხიდან დაუბრუნებიათ მოტაცებული ქართველი ტყვეები და ქართლ-კახეთის სარბევად გამზადებული დაღესტნის ლაშქარიც დაუშლიათ.¹⁶ თავის მხრივ, სულთანიც კმაყოფილი იყო შეთანხმებით, რადგან ირანთან დაპირისპირების დროს ერეკლე ოსმალეთის მოკავშირე ხდებოდა. რა თქმა უნდა, ოსმალეთთან შეთანხმებას თავისი უარყოფითი მხარეებიც გააჩნდა, კერძოდ, ერეკლესა და სოლომონის ურთიერთობა ძალზედ გამწვავდა, ხოლო ახალციხის საფაშოს დაბრუნების პერსპექტივამ უკანა პლანზე გადაიწია. მიუხედავად ამისა, ოსმალეთთან შეთანხმება ქართლ-კახეთის სამეფოსათვის იმ ეტაპზე გადაუდებელ აუცილებლობას წარმოადგენდა.

საგარეო პოლიტიკური აქტიურობის პარალელურად, ერეკლე II-მ დაღესტნელთა შემოსევების აღსაკვეთად შექმნა „მორიგე ჯარი“ და გაატარა სხვა საჭირო რეფორმები, რამაც ქართლ-კახეთის სამეფო მნიშვნელოვნად გააძლიერა. პოზიციების განმტკიცების შემდეგ, ერეკლემ ყურადღება მეზობელი სახანოებისაკენ მიმართა. მოხარკე განჯისა და ერევნის სახანოები დროაღრო სამსახურზე უარს აცხადებდნენ. 1778 წელს ყუბის ხანის გავლენით განჯის სახანომ ხარკი არ გადაიხადა. იმავე წელს ერეკლემ მოკავშირე ყარაბაღის ხანთან ერთად ყუბის მმართველი ფათალი-ხანის ჯარი სასტიკად დაამარცხა. ერეკლემ და ყარაბაღის ხანმა იბრეიმმა განჯა გაინაწილეს. მეფემ იქ თავისი „გუბერნატორი“ ქაიხოსრო ანდრონიკაშვილი დაადგინა. განჯის საკითხის მოგვარების შემდეგ, ერეკლე ერევნის სახანოს საქმეებით დაკავდა. იგი 1779-1780 წლებში ერევნის სახანოს წინააღმდეგ საიდუმლოდ ამზადებდა ჯარს. ამ წლებში ერევანზე ორჯერ მოეწყო ლაშქრობა. ერევნის ხანმა ხარკის გადახდაზე თანხმობა განაცხადა და განჯის სახანოს მსგავსად, მეფემ იქაც თავისი „გუბერნატორი“ – იოანე მუხრანბატონი განაწესა.¹⁷ ერეკლე II მიღწეულით არ შემოიფარგლა და ქართლ-კახეთის სამეფოს გაძლიერებისათვის კიდევ უფრო აქტიური პოლიტიკის გატარებას გეგმავდა.

¹⁶ ომან ხერხეულიძე. მეფობა ირაკლი მეორისა, გვ. 68.

¹⁷ მ. ღუმბაძე. ქართლ-კახეთის სახელმწიფოს პოლიტიკური ვითარება 70-80-იანი წლების მიჯნაზე. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. IV. თბ. 1973, გვ. 681-682.

სწორედ ოსმალეთთან მიღწეული შეთანხმება და რეგიონში ერეკლეს გაძლიერება გახდა რუსულ-ქართული ურთიერთობების შემდგომი გამწვავების ძირითადი მიზეზი. ქართლ-კახეთის მეფის წარმატებულ პოლიტიკას ამჯერად რუსეთის იმპერია აღუდგა წინ. თუ საიმპერატორო კარი ოსმალეთთან ომის დასრულების პირველ წლებში ქართლ-კახეთის სამეფოს მიმართ ინდიფერენტულობას იჩენდა, მას შემდეგ, რაც ერეკლემ ოსმალეთთან წარმატებული მოლაპარაკებები წამოიწყო და რეგიონშიც განიმტკიცა პოზიციები, რუსეთის დამოკიდებულება შეიცვალა.

საქმე ის იყო, რომ ქართლ-კახეთის სამეფოს მსგავსი გაძლიერება რუსეთის ინტერესებში არ შედიოდა და ერეკლეს პოლიტიკას დაუფარავად შეეწინააღმდეგა. იმპერიისთვის სრულიად მიუღებელი აღმოჩნდა ქართლ-კახეთის მეფისა და ოსმალეთის ურთიერთობა. რუსეთის მზვერავები ერეკლეს ელჩების დიპლომატიურ ნაბიჯებს გამალებით ადევნებდნენ თვალს. სტამბოლში მყოფი რუსეთის ელჩი სტახიევი 1776-1778 წლებში საიმპერატორო კარს ატყობინებდა ერეკლეს ელჩ გიორგის (გურგინა ენაკლოფაშვილი) სტამბოლში ჩასვლის ამბავს. ის ანუგეშებდა იმპერატორს, რომ ქართველი დიპლომატი დიდმა ვეზირმა ცუდად მიიღო, ხოლო სულთანთან შეხვედრა არ იგეგმებოდა. ერთ-ერთ შემდგომ მოხსენებაში კი გაწბილებული სტახიევი ეკატერინე II-ს სულთანსა და ერეკლეს შორის სამეგობრო-სამოკავშირეო „ტრაქტატის“ გაფორმების შესახებ ატყობინებდა და დასძენდა, რომ ხელშეკრულების შინაარსის გასარკვევად თბილისისკენ მიმავალ ერეკლეს ელჩს თავის აგენტს, სომეხ ვაჭარს, გააყოლებდა.¹⁸ რაღა თქმა უნდა, რუსეთის საგარეო დაზვერვას არ გაუჭირდებოდა ქართლ-კახეთის სამეფოს შესახებ სრულყოფილი ინფორმაციის შეკრება.

საიმპერატორო კარზე მიიჩნევდნენ, რომ ოსმალეთთან კავშირში მყოფი ერეკლეს გაძლიერებით სამხრეთ კავკასიაში მათი გავლენა მნიშვნელოვნად შესუსტდებოდა, ამიტომ ქართველ მეფეს სხვადასხვა მეთოდით დაუპირისპირდნენ. რუსეთის მთავრობისათვის მიუღებელი აღმოჩნდა ერეკლეს სწრაფვა გაეფართოებინა ქვეყნის საზღვრები ისტორიული სომხეთის ტერიტორიების ხარჯზე. შესაბამისად, ერევნის სახანოში ერეკლეს ლაშქრობის შემდეგ რუსი დიპლომატები გააქტიურდნენ.

ერეკლე II ერევნის სახანოზე დაუფარავად გამოთქვამდა პრეტენზიას და ხანების გადახდილი ხარკით არ კმაყოფილდებოდა. იგი XVIII საუკუნის

¹⁸ ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. წიგნი IV. თბ. 1967, გვ. 168-169.

70-იანი წლების მიწურულს სახანოს ქართლ-კახეთის სამეფოსათვის შემოერთებას გეგმავდა. ამ პროცესში მეფისთვის მნიშვნელოვანი იყო იქ მცხოვრები სომხური მოსახლეობისა და ეჩმიაწინის საკათოლიკოსოს კეთილგანწყობა. სწორედ იმ დროს, როდესაც ქართულმა ჯარმა ერევნის სახანოს შეუტია, რუსეთის მთავრობამ საჯაროდ განაცხადა, რომ მფარველობას გაუწევდა სომეხ ხალხს და სომხურ სახელმწიფოს აღადგენდა.

რუსეთი ირანში თავისი სავაჭრო ინტერესების განმტკიცებას გეგმავდა. 1779 წლის გაზაფხულზე ქერიმ-ხანის გარდაცვალებისა და ირანში შიდა არეულობის დაწყების შემდეგ, რუსეთის მთავრობა სამხრეთის მიმართულებით გააქტიურდა და გავლენის გასაძლიერებლად კასპიისპირეთში ირანელი მმართველების წინააღმდეგ ჯარის გაგზავნა გადაწყვიტა. საექსპედიციო კორპუსის მეთაურად ცნობილი სარდალი ალექსანდრე სუვოროვი დაინიშნა, რომელიც ასტრახანისაკენ 1780 წლის იანვარში გაემგზავრა. საბოლოოდ, რუსეთის მთავრობის ამ წამოწყებას რაიმე მნიშვნელოვანი შედეგი არ მოჰყოლია. თუმცა, ერეკლეს გვერდის ავლით, სამხრეთ კავკასიის რეგიონში რუსეთის დაგეგმილი ექსპედიცია მის საწინააღმდეგო ღონისძიებადაც უნდა მივიჩნიოთ. ამავდროულად, რუსეთის მთავრობის წევრებმა ეჩმიაწინის კათოლიკოს სიმეონის წარგზავნილ არქივისკოპოს იოსებ არღუთიანთან მოლაპარაკებები დაიწყეს. მას 1780 წლის იანვარში რამდენიმეჯერ შეხვდა ალექსანდრე სუვოროვიც. რუსეთის მთავრობის წევრები სომეხ არქივისკოპოსს აიძულებდნენ, რომ ეკატერინე II-ის დახმარებით სომხური სახელმწიფო აუცილებლად აღდგებოდა. ამისათვის კი კათოლიკოსისა და სომეხთა წარმომადგენლების მიმართვა იყო საჭირო. ამ დაპირებით განხარებულმა იოსებ არღუთიანმა 1780 წლის 18 თებერვალს ახალაგებულ სომხურ ეკლესიაში, ხალხმრავალ შეკრებაზე ეკატერინე II-ს სომეხთა მფარველობისათვის საჯაროდ გულითადი მადლობა გადაუხადა.¹⁹ მალე, ასტრახანიდან ალექსანდრე სუვოროვი ყარაბაღის მელიქებსაც დაუკავშირდა.²⁰ სომეხ მოსახლეობასთან ერთად, ეჩმიაწინის კათოლიკოსი სიმეონიც დიდ იმედებს ამყარებდა რუსეთის სამომავლო დახმარებაზე. თავისი რეზონანსულობიდან გამომდინარე, ამ ფაქტს ერეკლე II უყურადღებოდ ვერ დატოვებდა, რადგან სომხურ საეკლესიო წრეებსა და მოსახ-

¹⁹ А. Иоаннисян. Россия и Армянское освободительное движение в 80-х годах XVIII столетия. Ереван, 1947, გვ. 20-25.

²⁰ А. Иоаннисян. Россия и Армянское освободительное движение в 80-х годах XVIII столетия, გვ. 29-31.

ლეობაში გავრცელებული ეს ხმები, რა თქმა უნდა, მის გავლენას ამცირებდა. ამრიგად, ცხადია, რომ ერევნის სახანოს შემოერთების საქმეში ერეკლეს წინ აღუდგა რუსული დიპლომატია.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში გამოთქმულია თვალსაზრისი, რომ ერევნის სახანოს წინააღმდეგ 1780 წლის სამხედრო კამპანია ერეკლე II-მ სწორედ რუსეთის იმპერიის ქმედებების გამო დაგეგმა.²¹ ისიც აღსანიშნავია, რომ რუსეთის იმპერიის დაპირებებით დაიმედებულმა სომეხი მოსახლეობის დიდმა ნაწილმა ერეკლეს საწინააღმდეგოდ ირანელი ხანის ერთგულება გამოიჩინა.²² ამკარაა, რომ რუსული დიპლომატიის საპასუხო ქმედებას წარმოადგენდა ერევანზე ლაშქრობის დროს ერეკლე II-ის დემონსტრაციული სვლა ენშიაწინისაკენ – სომეხთა საკათოლიკოსო ცენტრში ქართული ჯარის თანხლებით მისულ მეფეს კათოლიკოსი და სამღვდელო დასი შეეგებნენ და შეუძღვნენ ტაძარში. კათოლიკოსმა თავად ილოცა ერეკლესათვის.²³ რაღა თქმა უნდა, ქართლ-კახეთის მეფემ ამ დემარშით სომეხ სამღვდელეობასა და მოსახლეობას შეახსენა, რომ მათი მფარველობა მხოლოდ და მხოლოდ მას შეეძლო.

განსაკუთრებული მომზადების მიუხედავად, ერეკლემ ერევნის ხანის წინააღმდეგობა დაძლია და ქალაქში შევიდა, თუმცა სახანოს შეერთება მაინც ვერ მოახერხა. მიზეზი კი კვლავ რუსულ დიპლომატიას უკავშირდებოდა. სწორედ იმ პერიოდში ქართლის ტახტის პრეტენდენტი – ალექსანდრე ბაქარის ძე გააქტიურდა. მეფე იძულებული გახდა, სასწრაფოდ თბილისში დაბრუნებულიყო. ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებული მოსაზრებით, ალექსანდრე ბატონიშვილის უკან რუსი მოხელეები იდგნენ.²⁴ საქმე ის იყო, რომ ერეკლეზე განაწყენებულმა სოლომონ I-მა 1778 წელს ირანში ელჩად ბესარიონ (ბესიკი) გაბაშვილი გაგზავნა, რომელიც მეფის თხოვნით ასტრახანის გუბერნატორმა გემით უსაფრთხოდ გაამგზავრა დანიშნულების ადგილამდე.²⁵ მართალია, მისი მოგზაურობის მიზანი და უკან დაბრუნების მარშრუტი ცნობილი არ არის, მაგრამ ფაქტია, რომ ელჩობის დასრულების შემდგომ ხანებში

²¹ მ. დუმბაძე. ქართლ-კახეთის სახელმწიფოს პოლიტიკური ვითარება 70-80-იანი წლების მიჯნაზე, გვ. 682-683.

²² ლ. ტუხაშვილი. ქართლ-კახეთის ურთიერთობა კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ხალხებთან მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში. საქართველოს ფეოდალური ხანის ისტორიის საკითხები. II. თბ. 1972, გვ. 107.

²³ ომან ხერხეულიძე. მეფობა ირაკლი მეორისა, გვ. 96-97.

²⁴ მ. დუმბაძე. ქართლ-კახეთის სახელმწიფოს პოლიტიკური ვითარება 70-80-იანი წლების მიჯნაზე, გვ. 683.

²⁵ ვ. მაჭარაძე. ბესიკი დიპლომატიურ სარბიელზე. თბ. 1968, გვ. 35-36.

ალექსანდრე ბატონიშვილი იმერეთში იმყოფებოდა.²⁶ სწორედ მისმა აქტიურ-ობამ აიძულა ერეკლე, ლაშქრობა მოეშალა და თბილისში დაბრუნებულიყო. საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ ასტრახანში მყოფი ალექსანდრე სუვოროვი 1780 წლის 30 ოქტომბრის მოხსენებაში დეტალურად აღწერდა ერევანსა და ქართლში განვითარებულ მოვლენებს. გენერალი საიმპერატორო კარს მოახსენებდა, რომ ალექსანდრე ბაქარის ძე იმერეთში, სოლომონთან იმყოფებოდა. ის ლეკებისა და იმერლების დახმარებით ცდილობდა ქართლში შეჭრას, რის გამოც ერეკლემ ერევნიდან ჯერ ლევან ბატონიშვილი გამოგზავნა თბილისში, შედეგ კი დროებით საბრძოლო მოქმედებები მიატოვა და თავადაც დაბრუნდა.²⁷ ერთი სიტყვით, ერევნის სახანოს შემოერთების საკითხში ერეკლეს ძირითადი წინააღმდეგობა რუსეთის იმპერიის მოხელეებმა გაუწიეს, რის გამოც მნიშვნელოვანი წამოწყება წარუმატებლად დასრულდა. ხოლო, საიმპერატორო კარის გაცემული დაპირებების მიუხედავად, სომეხი მოსახლეობის დასახმარებლად არცერთი რეალური ქმედება არ განხორციელებულა. ამკარაა, რომ იმ პერიოდში რუსეთის მთავრობის მიერ სომეხთა მფარველობის იდეის გახმოვანება ერეკლეს გავლენის შესუსტებას ისახავდა მიზნად.

რუსეთის მთავრობა ქართლ-კახეთის სამეფოს გაძლიერებას 1778 და 1782 წლებში სხვა მხრივაც შეეწინააღმდეგა: როგორც ცნობილია, სამხედრო ძალების გაზრდის მიზნით ერეკლე II-მ 1778 წელს წარმატებით დაასრულა მოლაპარაკებები როგორც მცირე, ისე დიდ ყაბარღოში, რათა ადგილობრივი მოსახლეობის ნაწილი საქართველოში გადმოესახლებინა. მეფემ მოსამზადებელი სამუშაოებიც ჩაატარა: გაწმინდა დარიალის გზა, შეაკეთა ხიდები არაგვსა და თერგზე, მოსახლეობის გადმოსაყვანად გამოყო თანხები და ა.შ. საქართველოში გადმოსახლების მსურველი საკმაოდ ბევრი ყოფილა. ერეკლე მათ დასახლებას ახალციხის საფაშოსა და იმერეთის სამეფოს მოსაზღვრე ტერიტორიებზე გეგმავდა. ყაბარღოელთა ჩამოსახლების შემდეგ მათგან უნდა დაკომპლექტებულიყო ნახევრად რეგულარული ცხენოსანი პოლკი. სამზადისის დასრულების შემდეგ ერეკლეს წარმომადგენლები ჩრდილოეთ კავკასიაში ჩავიდნენ, თუმცა წამოწყება რუსმა მოხელეებმა ჩაშალეს. მათ ერეკლეს წარგზავნილი ელჩები მოზღოკში დააპატიმრეს, ხოლო ყაბარღოელთა თავკაცებს

²⁶ ისტორიოგრაფიაში გაზიარებული მოსაზრების საპირისპიროდ, ვ. მაჭარაძე მიიჩნევს, რომ ალექსანდრე ბაქარის ძე ბესიკს არ უნდა ჩამოეყვანა და ამ საქმეში არც რუსეთის მოხელეების კვალი იკითხება. უნდა აღინიშნოს, რომ ავტორის მოსაზრება სათანადო არგუმენტებით არ არის გამყარებული. იხ.: ვ. მაჭარაძე, ბესიკი დიპლომატიურ სარბიელზე, გვ. 45-46.

²⁷ Г. Пайчадзе. Георгиевский трактат. Тб. 1983, გვ. 97-98.

სასტიკად აუკრძალეს საქართველოში გადმოსახლება. ერეკლე II-მ ყაბარდოელთა ჩამოსახლება 1782 წელსაც სცადა, თუმცა რუსეთის მთავრობა ამჯერადაც წინ აღუდგა მის სურვილს.²⁸ როგორც ირკვევა, რუსეთის მთავრობამ არა მხოლოდ ყაბარდოელთა საქართველოში გადმოსახლების გეგმა ჩაშალა, არამედ ქართლ-კახეთის მეფეს ომის დროს მათი დროებით დაქირავების უფლებაც შეუზღუდა, რამაც დიდად დააზარალა ქვეყნის სამხედრო პოტენციალი.²⁹

ამდენად, XVIII საუკუნის 70-80-იანი წლების მიჯნაზე რუსეთის იმპერია აქტიურად ეწინააღმდეგებოდა ერეკლე II-ის პოლიტიკას და ყველანაირად ხელს უშლიდა მის გაძლიერებას.³⁰

რაც შეეხება რუსეთის იმპერიის იმერეთის სამეფოსთან დამოკიდებულებას, აღნიშნულ პერიოდში არც მის მიმართ შეცვლილა არჩეული კურსი. საიმპერატორო კარი სოლომონ I-თან ოფიციალურ ურთიერთობას თავს არიდებდა და მის ელჩებს ასტრახანიდან გზის გაგრძელების უფლებას არ აძლევდა. ეს შეზღუდვა 1781 წელსაც მოქმედებდა.³¹

1782 წლის ზაფხულში კი რუსეთის იმპერიის დამოკიდებულება ქართული სამეფოების მიმართ რადიკალურად შეიცვალა. ამჯერად რუსეთის მთავრობის წარმომადგენლები ქართველ მეფეებს ამცნობდნენ, რომ ეკატერინე II მათ დაუყოვნებლივ მიიღებდა მფარველობაში, რისთვისაც ერეკლე II-სა და სოლომონ I-ს ოფიციალური თხოვნა უნდა გაეგზავნათ იმპერატორისათვის.³² ამასთანავე, რუსი მოხელეები ქართველ მეფეებს შერიგებისაკენ მოუწოდებდნენ.

²⁸ თ. ბოცვაძე. საქართველო-ყაბარდოს ურთიერთობის ისტორიიდან. თბ. 1963, გვ. 111-117; ლ. ტუხაშვილი. ქართლ-კახეთის ურთიერთობა კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ხალხებთან მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში, გვ. 96-97.

²⁹ სწორედ აღნიშნულ ფაქტს ადასტურებს მოგვიანებით, 1797 წელს, გარსევან ჭავჭავაძის იმპერატორ პავლესადმი მიმართვა, რომლის მიხედვითაც ქართველი ელჩი ითხოვდა, რომ რუსეთის სასაზღვრო ჯარების სარდლობას აღარ აეკრძალა ჩერქეზებისათვის ქართულ ჯარში დაქირავებით მსახურება. იხ.: Грамоты и другие исторические документы, относящиеся до Грузии. Т. II. Вып. I. С 1768 по 1801 год. Под редакцией А. Цагарели, გვ. 145.

³⁰ პროცესი იმდენად შესამჩნევი იყო, რომ საბჭოური ისტორიოგრაფიის წარმომადგენლებიც მიუთითებდნენ ამის შესახებ. იხ.: ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. წიგნი. IV. თბ. 1967, გვ. 169.

³¹ სოლომონის იმპერატორისადმი მიწერილი წერილი ასტრახანიდან პეტერბურგში 1781 წელსაც რუსმა ოფიცერმა ჩაატანა. იხ.: კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი (ხეც). Н-609, ფ. 102v.

³² როგორც ცნობილია, რუსეთის მთავრობის წარმომადგენლები 1782 წელს მფარველობაში მიღების შესახებ მოლაპარაკებებს, ერეკლესთან ერთად, იმერეთის მეფესთანაც მართავდნენ. აღნიშნულ გარემოებას თავდაპირველად ივ. ჯავახიშვილმა მიაქცია ყურადღება. იხ.: ივ. ჯავახიშვილი. თხზულებანი თორმეტ ტომად. ტ. XII. თბ. 1998, გვ. 413.

საინტერესოა ასე ერთბაშად რატომ შეიცვალა საქართველოს მიმართებით რუსეთის იმპერიის სტრატეგიული მიზნები? მით უმეტეს, რომ რუსეთის იმპერია იმ პერიოდში ოსმალეთთან არასაომარ ვითარებაში იმყოფებოდა და ქუჩუქ-კაინარჯის ზავის პირობები ჯერ კიდევ ძალაში იყო.

ჩვენ ამჯერად 1782 წელს მიმდინარე რუსულ-ქართული მოლაპარაკებების დეტალებს არ შევეხებით, თუმცა განვიხილავთ იმ მიზეზებს, რამაც რუსეთის იმპერიის პოზიციის ასე მკვეთრად შებრუნება გამოიწვია.

საბჭოთა ისტორიოგრაფიის წარმომადგენლებმა ამ საკითხის შესწავლას სათანადო ადგილი დაუთმეს. დამკვიდრებულია მოსაზრება, რომ ქართული სამეფოების მიმართ რუსეთის იმპერიის გააქტიურება, ძირითადად განაპირობა ყირიმის საკითხმა, ე.წ. „საბერძნეთის პროექტმა“ და ირანის დასუსტებამ.³³

ქუჩუქ-კაინარჯის ზავის თანახმად ყირიმის სახანო ოსმალეთისაგან დამოუკიდებლად გამოცხადდა. ამით ოსმალეთმა შავი ზღვის ჩრდილოეთ ნაწილში უმნიშვნელოვანესი პლაცდარმი დაკარგა. ამავე ზავით რუსეთმა მიიღო ქერჩი და ენიკალე, ხოლო დნებრსა და ბუგს შორის ტერიტორიებისა და კინბურნის სიმაგრის მიღებით შავ ზღვაზე გავიდა და თავისუფალი ნაოსნობის უფლებაც მოიპოვა.³⁴ ზავის დადების შემდეგ ყირიმის საკითხი განსაკუთრებით XVIII საუკუნის 70-80-იანი წლების მიჯნაზე გამწვავდა. რუსეთის მომხრე ხანს – შაჰინ გირეის პროოსმალური ძალები ებრძოდნენ და ხშირად უწევდა ძალაუფლების დათმობა. რუსეთი შიშობდა, რომ ოსმალებს შეეძლოთ ტამანის ნახევარკუნძულიდან ყირიმში შეჭრა. ამიტომ, იმპერატორმა ყირიმის სახანოს, ტამანისა და ყუბანისპირა ტერიტორიების საკითხის საბოლოოდ გადაჭრა სწორედ 1782 წელს გადაწყვიტა. ისტორიოგრაფიაში მიჩნეულია, რომ რუსეთის მთავრობამ ყირიმის საკითხის წარმატებით მოგვარების შემთხვევაში, შესაძლებლად ჩათვალა საქართველოს მიმართულებით გააქტიურება.³⁵

რაც შეეხება ე.წ. „საბერძნეთის პროექტს“, მისი დეტალების შესახებ

³³ ი. ცინცაძე. 1783 წლის მფარველობითი ტრაქტატი. მასალები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის. თბ. 1960, გვ. 23-45; გ. პაიჭაძე. ქართლ-კახეთისა და რუსეთის ურთიერთობის განახლება 80-იანი წლების დასაწყისში. 1783 წ. ხელშეკრულება. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. IV. თბ. 1973, გვ. 686-688; გეორგიევსკის ტრაქტატი. გამოკვლევა, დოკუმენტები, ფოტოპირები ვ. მაჭარაძისა. თბ. 1983, გვ. 12-14.

³⁴ გეორგიევსკის ტრაქტატი. გამოკვლევა, დოკუმენტები, ფოტოპირები ვ. მაჭარაძისა, გვ. 12-13.

³⁵ გეორგიევსკის ტრაქტატი. გამოკვლევა, დოკუმენტები, ფოტოპირები ვ. მაჭარაძისა, გვ. 13.

ეკატერინე II-ისა და საღვთო რომის იმპერატორ, ავსტრიის ერცჰერცოგ იოზეფ II-ის მიმოწერიდანაა ცნობილი. სხვადასხვა საკითხში უთანხმოების მიუხედავად, ავსტრია და რუსეთი ოსმალეთის საწინააღმდეგოდ 1780-იანი წლების დასაწყისიდან დაახლოვდნენ. ავსტრიის იმპერატორი ოსმალეთთან მოსალოდნელ ომში ეკატერინე II-ს მოკავშირეობას ჰპირდებოდა. რუსეთის საიმპერატორო კარზე დამუშავებული „დიდი გეგმის“ მიხედვით, რომელსაც ევროპელი დიპლომატები „საბერძნეთის პროექტს“ უწოდებდნენ, რუსეთსა და ავსტრიას ოსმალეთი ევროპის კონტინენტიდან სრულად უნდა განედევნათ და საბერძნეთის სახელმწიფო აღედგინათ. ამასთან, მოლდოვის, ვლახეთის და ბესარაბიის ტერიტორიებზე უნდა შექმნილიყო ერთიანი დამოუკიდებელი სახელმწიფო დაკია.³⁶

ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია თვალსაზრისი, რომ რუსეთის იმპერიამ „დიდი გეგმის“ („საბერძნეთის პროექტის“) დამუშავების პარალელურად, თითქოს შექმნა „ახალი გეგმა“, იგივე „ამიერკავკასიის გეგმა“. ამ პროექტის მიხედვით, ირანში მიმდინარე არეულობის ფონზე, სამხრეთ კავკასიაში იგეგმებოდა „სომხეთ-ალბანეთის სახელმწიფოს“ აღდგენა, ხოლო ქართლ-კახეთის სამეფოსათვის არსებითი ხასიათის დახმარების გაწევა. ამავე მოსაზრების თანახმად, სამხრეთ კავკასიის რეგიონში ბუფერული სახელმწიფოს აღდგენა და ქართლ-კახეთის გაძლიერება იმპერიის სტრატეგიულ ინტერესებს შეესაბამებოდა, რადგან „ეს სახელმწიფოები რუსეთის გავლენის ქვეშ მყოფი პოლიტიკური ერთეულები უნდა ყოფილიყვნენ, მაგრამ იმავე დროს მასთან მეგობრულ ურთიერთობაში მყოფი“. მათი მეშვეობით კი რეგიონში რუსეთის გავლენა გაძლიერდებოდა.³⁷

რა თქმა უნდა, არანაირ ეჭვს არ იწვევს ის ფაქტი, რომ 1782 წელს რუსეთის მთავრობის ქართული სამეფოებით დაინტერესება სწორედ ყირიმის, ტაძანისა და ყუბანისპირეთის საკითხის გააქტიურებას უკავშირდებოდა. ამასთან, რუსეთის გეგმებზე გარკვეულ გავლენას იქონიებდა ირანში მიმდინარე შიდა არეულობაც. თუმცა, დასაზუსტებელია რამდენიმე მნიშვნელოვანი გარემოება: რუსეთის მთავრობა, მართლაც ყირიმის, ტაძანისა და ყუბანისპირეთის პრობლემის წარმატებით გადაჭრის შემთხვევაში აპირებდა ქართული სამეფოების მფარველობაში მიღებას თუ პირიქით, – ამ ტერიტორიების შეერთებისა

³⁶ ი. ცინცაძე. 1783 წლის მფარველობითი ტრაქტატი, გვ. 27-29.

³⁷ ი. ცინცაძე. 1783 წლის მფარველობითი ტრაქტატი, გვ. 33-44; გ. პაიჭაძე. ქართლ-კახეთისა და რუსეთის ურთიერთობის განახლება 80-იანი წლების დასაწყისში. 1783 წ. ხელშეკრულება, გვ. 686.

და ოსმალეთთან მოსალოდნელი ომისათვის დასჭირდა საქართველოში გავლენის მოპოვება? ასევე, დასადგენია რამდენად რეალური იყო „საბერძნეთის პროექტის“ მსგავსი გეგმის არსებობა, რომლის მიხედვითაც „სომხეთ-ალბანეთის“ აღდგენა და ქართული სახელმწიფოს გაძლიერება იგეგმებოდა? კითხვას რელევანტურობას მატებს ის ფაქტიც, რომ სომხური სახელმწიფოს აღდგენაზე მსჯელობა, როგორც ზემოთ ვნახეთ, რუსეთის მთავრობამ ერეკლეს საწინააღმდეგოდ წამოიწყო. „სომხეთ-ალბანეთის სახელმწიფოს“ აღდგენის საკითხზე კი პეტერბურგში მხოლოდ ზოგადი მოსაზრებები გამოითქვა და ამ მიმართულებით არცერთი კონკრეტული ნაბიჯი არ გადადგმულა.

ამ კითხვებზე პასუხის მისაღებად და ქართული სამეფოების მიმართ რუსეთის რეალური ინტერესების განსაზღვრისათვის მნიშვნელოვანია, როგორც 1782 წლისათვის არსებული საერთაშორისო ვითარების გათვალისწინება, ისე რუსულ-ქართული მოლაპარაკებების დაწყების თარიღის დადგენა.

როგორც ცნობილია, 1782 წლის ზაფხულის დასაწყისში ეკატერინე II-ს ყირიმის საკითხის საბოლოოდ გადაჭრა გადაწყვეტილი ჰქონდა. რუსეთის მთავრობის შეფასებით, მათ ყირიმში გააქტიურებას ოსმალეთთან გარდაუვალი ომი უნდა მოჰყოლოდა. სწორედ ამ საკითხს ეხება რუსეთისა და ავსტრიის იმპერატორების მიმოწერა. ეკატერინე II-მ 1782 წლის 15 ივნისის წერილით იოზეფ II-ს მოსალოდნელი ომის შესახებ ამცნო და მისგან დახმარებას იმედოვნებდა, რაზეც ავსტრიის იმპერატორმა დადებითი პასუხი გასცა და რუსეთის გეგმების გაცნობა ითხოვა. იმავე წლის 21 სექტემბერს ეკატერინე II-მ ავსტრიის იმპერატორს გრაფ ალექსანდრე ბეზბოროდკოს მიერ შემუშავებული საიდუმლო გეგმა გააცნო, რომელიც ოსმალეთის ტერიტორიების განაწილებას ისახავდა მიზნად.³⁸

ერთი სიტყვით, ეკატერინე II 1782 წლის ზაფხულის დასაწყისში ვარაუდობდა, რომ ყირიმის, ტამანისა და ყუბანისპირეთის დაკავების შემდეგ, ოსმალეთთან ომის დაწყება იყო მოსალოდნელი. რუსეთის იმპერატორმა იოზეფ II-სთან ომის ის დეტალები შეათანხმა, რაც ავსტრიის იმპერიის ინტერესებს უკავშირდებოდა. შესაბამისად, ე.წ. „საბერძნეთის პროექტის“ წინა პლანზე წამოწევაც ავსტრიის მოკავშირეობის უზრუნველყოფისთვის იყო საჭირო. ამავე დროს, გეგმის გახმაურება ოსმალეთის ბატონობის ქვეშ მყოფ ქრისტიან მოსახლეობაში წინააღმდეგობის გაღვივებას შეუწყობდა ხელს. ასე რომ, ოსმალეთთან მოსალოდნელ ომში მსგავსი პროპაგანდისტული გეგმა

³⁸ ი. ცინცაძე. 1783 წლის მფარველობითი ტრაქტატი, გვ. 27-28.

რუსეთისათვის მომგებიანი იყო.

ამჯერად ყურადღებას გავამახვილებთ რუსულ-ქართული მოლაპარაკებების დაწყების თარიღზე. ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებული აზრის თანახმად, რუსულ-ქართული მოლაპარაკებების დაწყება 1782 წლის შემოდგომაზე გრიგოლ პოტიომკინის „კომისიონერის“ – იაკობ რაინეგსის საქართველოში ჩამოსვლასა და კავკასიის ხაზზე პავლე პოტიომკინის გამოცხადებას (1782 წლის ნოემბერის დასაწყისი) უკავშირდება. ჩვენს ხელთ არსებული ისტორიული წყაროების ანალიზის შედეგად კი განსხვავებული ვითარება იკვეთება. კერძოდ, სხვადასხვა ცნობით დასტურდება, რომ რეალურად რუსეთის მთავრობამ ქართველ მეფეებთან მოლაპარაკებები იაკობ რაინეგსის საქართველოში ჩამოსვლამდე წამოიწყო. ამ მხრივ ყურადღებას იპყრობს ერეკლე II-ის გრიგოლ პოტიომკინისათვის გაგზავნილი ერთ-ერთი წერილი, რომელიც ქართლ-კახეთის მეფემ მას შემდეგ დაწერა, რაც რუსეთის იმპერიის მფარველობაში შესვლაზე თანხმობა განაცხადა. წერილში აღნიშნულია, რომ იაკობ რაინეგსის საქართველოში ჩამოსვლამდე რუს ოფიცერს, წარმომავლობით ქართველ, კაპიტან ბაღდათლუ სოლადოვს (სოლოლაშვილი) მეფის უფროსი ვაჟისთვის, გიორგი ბატონიშვილისთვის, გრიგოლ პოტიომკინის გამოგზავნილი წმ. ალექსანდრე ნეველის ორდენი ჩამოუტანია.³⁹

პ. ბუტკოვის ნაშრომში მოხმობილი ერთ-ერთი საარქივო დოკუმენტის მოკლე შინაარსიდან კი ირკვევა, რომ გიორგი ბატონიშვილთან ერთად, ორდენით დაჯილდოებულა იმერეთის მეფეც. სოლომონ I-ს წმ. ანდრია პირველწოდებულის ორდენის გარდა, იმპერიისგან „ძლიერი მფარველობის“ დაპირებაც მიუღია. რუსეთის იმპერიის უმაღლესი ხარისხის ორდენით სოლომონის დაჯილდოება და მფარველობის პირობის გაცემა 1782 წლის ივნისში გადაწყვეტილია.⁴⁰

ვინაიდან გიორგი ბატონიშვილს ორდენი გრიგოლ პოტიომკინის გამოგზავნილმა ბაღდათლუ სოლადოვმა გადასცა, ცხადია იმერეთის მეფის ორდენსა და საიმპერატორო კარის სხვა გზავნილებსაც სწორედ ის ჩამოიტანდა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ რუსეთის იმპერატორმა, 1768-1774 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომში ჩაბმის სანაცვლოდ, ერეკლე II-ს წმ. ანდრია პირველ-

³⁹ Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия относящиеся до Грузии. Т. II. Вып. II. С 1769 по 1801 год. Под редакцией А. А. Цагарели, გვ. 27.

⁴⁰ П. Бутков. Материалы для новой истории Кавказа, с 1722 по 1803 год. Ч. 3. СПб., 1869, гв. 162.

წოდებულის ორდენი ჯერ კიდევ 1770 წლის გაზაფხულზე გადასცა.⁴¹ როგორც ჩანს, გრიგოლ პოტიომკინმა მეფის გულის მოსაგებად ამჯერად მისი უფროსი ვაჟის დაჯილდოება გადაწყვიტა.

რუსულ-ქართული მოლაპარაკების შესახებ საინტერესო ინფორმაციას შეიცავს სოლომონ I-ის წერილები, რომელიც მან მიღებული შეთავაზებების საპასუხოდ პეტერბურგში გაგზავნა. თავდაპირველად განვიხილავთ გრიგოლ პოტიომკინისათვის გაგზავნილ წერილებს. ისინი, სხვა საარქივო მასალასთან ერთად, ე.წ. „პოტიომკინის ფონდიდან“ ამოკრია ი. ცინცაძემ და 1960 წელს გამოაქვეყნა. ექვსი წერილი 1782 წლით თარიღდება. მართალია, თვე და რიცხვი მითითებული არ არის, მაგრამ ექვსივე წერილი მოკლეა და შინაარსობრივად ერთმანეთთანაა დაკავშირებული, რაც მათ ერთ კორესპონდენციად გაგზავნაზე მიუთითებს.⁴²

გრიგოლ პოტიომკინისათვის გაგზავნილ ერთ-ერთ წერილში იმერეთის მეფე ორდენისა და იმპერატორის წყალობის გამო მადლობას იხდის და მზადყოფნას გამოთქვამდა მთელი თავისი შესაძლებლობებით ებრძოლა ოსმალების წინააღმდეგ. ამავე დროს, სოლომონი გრიგოლ პოტიომკინს მოახსენებდა, რომ ფოთიდან, ბათუმიდან და მიმდებარე ტერიტორიებიდან ოსმალები უნდა განდევნილიყვნენ და ეს ტერიტორიები მას უნდა გადასცემოდა. მეფე სხვა წერილში იმპერატორის მფარველობაში შესვლასთან დაკავშირებით თანხმობას აცხადებდა – „მათის იმპერატორობის წინაშე განცხადებულად სამსახურსა ქვეშე ვიმყოფებოდე“. იმპერიის წინაშე კი თავისი „სისხლით“ სამსახურის პირობას დებდა. ერთ-ერთი წერილიდან ვიგებთ, რომ სოლომონს გრიგოლ პოტიომკინისათვის საჩუქრად საკუთარი ხმალი გაუგზავნია. მეფე ამჯერადაც მადლობას იხდის ბოძებული ორდენის, იმპერატორის მიერ

⁴¹ Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия относящиеся до Грузии. Т. I. С 1769 по 1801 год. Под редакцией А. А. Цагарели, გვ. 88; ვ. მაჭარაძე. მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის. ნაწილი III, ნაკვეთი II, გვ. 273; ნ. ჯავახიშვილი. ქართული ფალერისტიკა (ჯილდოთმცოდნეობა). თბ. 1995, გვ. 68.

⁴² აღნიშნულ ეპოქაში უცხო ქვეყნებში სხვადასხვა შინაარსის რამდენიმე წერილის ერთ კორესპონდენციად გაგზავნის პრაქტიკა მუდმივად გამოიყენებოდა. ცხადია, მგზავრობის ხანგრძლივობიდან გამომდინარე ერთ კონკრეტულ საკითხზე შედგენილ მოკლე წერილს ცალკე არ გზავნიდნენ. ასე მაგალითად, 1782 წლის 21-22 დეკემბერს ერეკლე II-მ ერთდროულად სულ მცირე 4 წერილი გაგზავნა. იხ.: Из истории Российско-Грузинских отношений. К 230-летию заключения Георгиевского трактата. Сборник документов. Москва, 2014, გვ. 123-128; Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия относящиеся до Грузии. Т. II. Вып. II. С 1769 по 1801 год. Под редакцией А. А. Цагарели, გვ. 24-28.

მფარველობის წყალობისა და, ასევე, მისთვის ექიმის გაგზავნის გამო. კორესპონდენციაში ისიც აღნიშნული იყო, რომ მეფის პორტრეტის დასახატად პეტერბურგიდან მხატვარი მიუვლენიათ, რომელსაც წერილის გაგზავნის დროისთვის ხატვა დაუსრულებია, სურათი კი პეტერბურგში გაუგზავნიათ. სოლომონი იმპერატორის ფავორიტს მორიგი წერილით ატყობინებდა, რომ მისი რჩევით, ერეკლე II-ს შეურიგდა და მათ შორის მტრობა დასრულდა, ხოლო ერეკლეს მოწინააღმდეგე ალექსანდრე ბაქარის ძე პოტიომკინისავე დავალებით რუსეთისაკენ გაგზავნა.⁴³

პ. ბუტკოვის ნაშრომში მოცემულია სოლომონ I-ის მიერ გრიგოლ პოტიომკინისათვის გაგზავნილი ზემოთ განხილული რამდენიმე წერილის მოკლე ანოტაცია. აღნიშნული გამოცემის მიხედვით კორესპონდენცია 1782 წლის აგვისტოთი თარიღდება.⁴⁴

საიმპერატორო კარზე სოლომონ I-ის წერილების 1782 წლის აგვისტოში გაგზავნა, ბუტკოვის ცნობის გარდა, სხვა გარემოებითაც დასტურდება. კერძოდ, 1782 წლის 6 აგვისტოს ერეკლე II ყიზლარის კომენდანტს სწერდა, რომ ის და სოლომონი შერიგდნენ, ხოლო მანამდე ალექსანდრე ბაქარის ძე იმერეთიდან რუსეთისაკენ წავიდა. მეფე კომენდანტს აუწყებდა, რომ მას ალექსანდრესთვის დაღესტანში გადასვლის უფლება არ უნდა მიეცა. ყიზლარის კომენდანტთან იმავე შინაარსის წერილი 1782 წლის 6 აგვისტოს სოლომონმაც გაგზავნა.⁴⁵

გამოდის, რომ აგვისტოს დასაწყისში ქართველ მეფეებს, კაპიტან ბაღდათლუ სოლალოვის საშუალებით, გრიგოლ პოტიომკინის გზავნილი მიღებული ჰქონიათ. მისი რეკომენდაციით სოლომონს ერეკლესთან დაპირისპირებაც შეუწყვეტია და ალექსანდრე ბაქარის ძეც რუსეთში გაუძევებია. ერეკლე II დეკემბერში შედგენილ ერთ-ერთ კორესპონდენციაში იმასაც წერდა, რომ მასა და სოლომონ I-ს შორის არსებულ ურთიერთობას კაპიტანი ბაღდათლუ სოლალოვი კურირებდა.⁴⁶

იმერეთის მეფემ 1782 წლის აგვისტოში იმპერატორის სახელზეც გაგზავნა კორესპონდენცია. ერთ წერილში ის წმ. ანდრია პირველწოდებულის

⁴³ ი. ცინცაძე. 1783 წლის მფარველობითი ტრაქტატი. საბუთები, გვ. 269-274.

⁴⁴ П. Бутков. Материалы для новой истории Кавказа, с 1722 по 1803 год. Ч. 3, гв. 163.

⁴⁵ ი. ლორთქიფანიძე. მასალები საქართველოს ისტორიისათვის (მე-18 საუკ.). მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის (მსკი). ნაკვეთი II. თბ. 1940, გვ. 29.

⁴⁶ Из истории Российско-Грузинских отношений. К 230-летию заключения Георгиевского трактата. Сборник документов. гв. 127-128.

ორდენისა და „ძლიერი მფარველობის“ წყალობისათვის მადლობას იხდიდა.⁴⁷ პ. ბუტკოვის ნაშრომის მიხედვით, ეს წერილი 1782 წლის 15 აგვისტოთი თარიღდება.⁴⁸ მეფემ იმპერატორის სახელზე ამავე დღეს კიდევ ერთი წერილი გაგზავნა,⁴⁹ რომელიც ოსმალეთთან მის დაპირისპირებას ეხებოდა და დახმარებას ითხოვდა.⁵⁰

ჩვენ მიერ ზემოთ განხილული ცნობები ადასტურებს, რომ 6 აგვისტოსთვის, ბაღდათლუ სოლალოვის ხელით ჩამოტანილი, გრიგოლ პოტიომკინის რეკომენდაციები სოლომონ I-ის მხრიდან უკვე შესრულებული იყო. მაშასადამე, ბაღდათლუ სოლალოვი საქართველოში 1782 წლის ივლისის შუა რიცხვებში მანც უნდა ჩამოსულიყო, ხოლო თუ პეტერბურგიდან საქართველომდე მგზავრობის ხანგრძლივობასაც გავითვალისწინებთ გამოდის, რომ ის გრიგოლ პოტიომკინს 1782 წლის ივნისში გამოუგზავნა.

ამ არასრული ცნობებით ნათელი ხდება, რომ გრიგოლ პოტიომკინის მიერ საქართველოში სპეციალური მისიით გამოგზავნილ კაპიტან ბაღდათლუ სოლალოვს ქართველი მეფეებისათვის მნიშვნელოვანი გზავნილი ჩამოუტანია. კერძოდ, 1782 წლის ივლისში სოლომონ I-ს რუსეთის მთავრობის მფარველობაში მიღება შესავაზრეს. ეჭვგარეშეა, რომ ბაღდათლუ სოლალოვმა ანალოგიური წინადადებით ერეკლე II-საც მიმართა, რაც გიორგი ბატონიშვილისათვის ორდენის გადაცემითაც დასტურდება.⁵¹

როგორც ვხედავთ, ოსმალეთთან ომის სამზადისის დაწყებისთანავე (1782 წლის ივნისი) გრიგოლ პოტიომკინმა ქართველ მეფეებთან წამოიყო მოლაპარაკებები. მოხმობილი ფაქტების გათვალისწინებით ბუნებრივად ჩნდება კითხვა: რუსეთის საიმპერატორო კარი, 1768-1774 წლების ომის ანალოგიურად, ხომ არ გეგმავდა კავკასიის ფრონტის გააქტიურებას? საყურადღებოა

⁴⁷ Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия относящиеся до Грузии. Т. II. Вып. II. С 1769 по 1801 год. Под редакцией А. А. Цагарели, გვ. 29.

⁴⁸ П. Бутков. Материалы для новой истории Кавказа, с 1722 по 1803 год. Ч. 3, გვ. 163.

⁴⁹ Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия относящиеся до Грузии. Т. II. Вып. II. С 1769 по 1801 год. Под редакцией А. А. Цагарели, გვ. 13.

⁵⁰ იმპერატორთან გაგზავნილ პირველ წერილზე თვე და რიცხვი მითითებული არ არის, ამიტომ ის გვიან გაგზავნილად იყო მიჩნეული. რადგან, წერილში მეფე ანდრია პირველწოდებულის ორდენის წყალობისათვის მადლობას იხდიდა, ის უთოდ ორდენის მიღების ახლო ხანებში, ანუ ივლის-აგვისტოში უნდა დაეწერა.

⁵¹ წარმოუდგენელიც კი არის, რომ რუსეთის მთავრობას სოლომონისათვის ქართლ-კახეთის მეფის გვერდის ავლით შეეთავაზებინა მფარველობაში მიღება, რადგან ოსმალეთთან მოსალოდნელ ომში სწორედ ერეკლე II-ის პოზიციას ენიჭებოდა დიდი მნიშვნელობა.

ის გარემოებაც, რომ ომის ეპიცენტრი კავკასიის რეგიონთან ახლომდებარე ტერიტორიები (ყირიმი, ტამანი და ყუბანისპირეთი) შეიძლება ყოფილიყო.

ამ საკითხის შესახებ დეტალურ ინფორმაციას შეიცავს ეკატერინე II-ის მიერ გრიგოლ პოტიომკინისადმი გაგზავნილი 1782 წლის საიდუმლო რესკრიპტი, რომელშიც ქართულ სამეფოებთან დაკავშირებით რუსეთის იმპერიის სტრატეგიული მიზნები არაორაზროვნად არის ჩამოყალიბებული.

საიდუმლო რესკრიპტში ეკატერინე II აღნიშნავდა, რომ ყირიმის საკითხის საბოლოოდ გადაჭრა იმპერიისათვის ღირსების საქმეს წარმოადგენდა, ხოლო ოსმალეთის სავარაუდო წინააღმდეგობის შესაჩერებლად შეძლებ ბრძანებას გასცემდა: ერთ, გაძლიერებულ კორპუსს მდინარე დნესტრზე, საზღვართან, თვალ-ყური ედევნებინა ოსმალეთის არმიის გადაადგილებისათვის, მეორე კორპუსს კი – ბუგსა და ქალაქ ხერსონზე, საიდანაც მათი სამხედრო ძალები ყირიმის სიღრმეში იმოქმედებდა. გეგმა, რეგულარული ჯარის ნაწილებითა და დიდი რაოდენობით დონის კაზაკების მეშვეობით ყუბანისპირეთში მოქმედებებსაც ითვალისწინებდა. რაც შეეხება კავკასიის რეგიონს, იმპერატორი დასძენდა: „როდესაც აღნიშნული გარემოების გამო პორტასთან სამხედრო მოქმედებები დაიწყება და მათი ჯარი ევროპულ მხარეს მოიყრის თავს, დივერსიისათვის, ასევე მათთვის მოულოდნელი დარტყმის მისაყენებლად, ვბრძანებთ, რომ მზადყოფნაში იყოლით საკმარისი რაოდენობის ჯარი კასპიის ზღვის პირას მდებარე სპარსეთის პროვინციებში, რომლებიც ადრე რუსეთს ეკუთვნოდა, საიდანაც საქართველოზე გავლით შესაძლებელი იქნება შეტევა თურქეთის აზიურ საზღვრებზე“.⁵²

როგორც ვხედავთ, ოსმალეთთან მოსალოდნელ ომში ეკატერინე II დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა კავკასიის ფრონტს. კავკასიის ფრონტზე „დივერსიებისა“ და მოულოდნელი თავდასხმების გარდა, რომლის მომწყობებაც ეჭვგარეშეა, რომ ქართველი მეფეები იგულისხმებოდნენ, რუსეთის ჯარს ოსმალეთის „აზიურ საზღვრებზე“ იერიში კასპიისპირეთიდან საქართველოზე გავლით უნდა მიეტანა.

ეკატერინე II-ის საიდუმლო ბრძანება 1782 წლით თარიღდება და თვე მითითებული არ არის, თუმცა ის ზაფხულში ან სექტემბრის დასაწყისში უნდა იყოს შედგენილი,⁵³ რადგან რესკრიპტის მითითების თანახმად კავკასიის

⁵² Сборник Императорского Русского Исторического Общества. Т. 27. Собраны академиком Я. Гротом и напечатаны под наблюдением Г. Штендмана. СПб., 1880, გვ. 225-226.

⁵³ ო. მარკოვა დოკუმენტს 1782 წლის სექტემბრით თარიღებს. იხ.: ო. Маркова. Россия, Закавказье и международные отношения в XVIII веке. Москва, 1966, გვ. 160.

ხაზის მიმართულებით ჯარების გადაჯგუფება შემოდგომისათვის უკვე დასრულებული იყო. 1782 წლის ნოემბრის დასაწყისში გაძლიერებული კავკასიის კორპუსი მოითვლიდა 23 ბატალიონს, დრაგუნთა 20 ესკადრონს, 4 საარტილერიო ასეულს 30 საარტილერიო კომპლექტით, კაზაკთა 4 პოლკს და ასტრახანის კაზაკთა შენაერთს. ცხადია, პეტერბურგიდან გაცემული ბრძანების აღსრულება, რომელიც იმპერიის სხვადასხვა ტერიტორიიდან არტილერიისა და სამხედრო ძალების კავკასიის ხაზისაკენ გადაჯგუფებას გულისხმობდა, მოკლე დროში ვერ მოხერხდებოდა. აღნიშნული სამხედრო ძალების ცენტრმა ასტრახანიდან კავკასიის ხაზისაკენ გადაინაცვლა. ასტრახანის კორპუსს სწორედ იმ პერიოდში შეუცვალეს სახელი და კავკასიის კორპუსი უწოდეს.⁵⁴ ოსმალეთთან მოსალოდნელი ომის დროს დარუბანდიდან იერიში სწორედ ამ კორპუსს უნდა განეხორციელებინა.

ერთი სიტყვით, 1782 წლის ივნისიდან რუსეთის საიმპერატორო კარი აქტიურად ემზადებოდა ყირიმის (ასევე ტამანისა და ყუბანის) საკითხის საბოლოოდ გადაჭრისა და ოსმალეთთან ომისთვის. შემუშავებული გეგმის წარმატებით განხორციელებისათვის იმპერატორის შესაბამისი ბრძანება გამოიცა და მისი აღსრულებაც დაიწყო. ბრძანების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტი კასპიისპირეთიდან საქართველოს გავლით არნახულად გაძლიერებული კავკასიის კორპუსის იერიშის განხორციელება იყო. ქართველი მეფეები კი რუსულ ჯარს ოსმალეთის წინააღმდეგ მოწყობილი „ლივერსიების“ საშუალებით უნდა დახმარებოდნენ. მათი ომში მონაწილეობის გარეშე თითქმის შეუძლებელი ხდებოდა სამხრეთ კავკასიაში დაგეგმილი ოპერაციის წარმატებით განხორციელება. ამრიგად, ეკატერინე II-ის გეგმაში ქართულ სამეფოებს სოლიდური მისია დაეკისრა. სწორედ ზემოხსენებულმა გარემოებებმა უბიძგა რუსეთის მთავრობას რადიკალურად შეეცვალა თავისი დამოკიდებულება ერეკლესა და სოლომონის მიმართ.

ნიშანდობლივია ის ფაქტიც, რომ იმპერატორმა ქართველ მეფეებთან ხელშეკრულების გაფორმების უზრუნველყოფა ოსმალეთის წინააღმდეგ საომარი გეგმის სულისჩამდგმელ გენერალ-ანშეფ გრიგოლ პოტიომკინს დააკისრა. ხოლო, ეკატერინე II-ის საიდუმლო რესკრიპტის გამოცემისა და არმიის გადაჯგუფების დაწყების პარალელურად, 1782 წლის 6 სექტემბერს, კავკასიის

⁵⁴ Исторический очерк Кавказских войн от их начала до присоединения Грузии. К столетию занятия Тифлиса русскими войсками 26-го ноября 1799 года. Под ред. В. Потто. Тфл. 1899, გვ. 156; ვ. გურული. ქართლ-კახეთის სამეფოსა და რუსეთის იმპერიის ურთიერთობა (1782-1784 წწ.). ქართული უნივერსიტეტის შრომები. ტ. III. თბ. 2017, გვ. 37-38.

კორპუსის მეთაურად გრიგოლ პოტიომკინის ნათესავი, გენერალი პავლე პოტიომკინი დაინიშნა. მის ძირითად დავალებად კი ქართულ მხარესთან ხელშეკრულების გაფორმება განისაზღვრა.⁵⁵ მალევე, იმავე წლის ოქტომბერში, სამხრეთის მეორე კორპუსის (ყუბანის კორპუსი) სარდლად გენერალი ალექსანდრე სუვოროვი დაინიშნა.⁵⁶ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ საიმპერატორო კარმა სწორედ ეკატერინე II-ის საიდუმლო რესკრიპტის გამოცემისა და ომისათვის აქტიური მზადების პროცესში გააათმაგა თავისი ძალისხმევა ერეკლე II-ის დასარწმუნებლად, რათა მას რუსეთის წინადადება მიეღო.

ამდენად, მოხმობილი ფაქტები სრულიად ნათელს ხდის ქართული სამეფოების მიმართ რუსეთის სტრატეგიულ მიზნებს. რუსეთის იმპერიამ ქართველი მეფეების მფარველობაში მიღება ოსმალეთის წნეხის ქვეშ მოქცევის შემდეგ მათი დახმარების სურვილის გამო კი არ გადაწყვიტა, როგორც ეს ხაზგასმულია საბჭოთა ეპოქის ისტორიკოსების ნაშრომებში, არამედ – მოსალოდნელ ომში წარმატების მისაღწევად და ოსმალეთთან დაპირისპირებაში მათ ჩასართავად.

⁵⁵ О. Маркова. Россия, Закавказье и международные отношения в XVIII веке, გვ. 159-160.

⁵⁶ Исторический очерк Кавказских войн от их начала до присоединения Грузии. К столетию занятия Тифлиса русскими войсками 26-го ноября 1799 года. Под ред. В. Потто, გვ. 155-156.

Apolon Tabuashvili

Associate Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

KARTLI-KAKHETI KINGDOM AND THE RUSSIAN EMPIRE IN 1774-1782

Summary

In 1769 king Erekle II of Kartli-Kakheti agreed to participate in war against the Ottoman Empire in favor of the Russian Empire. This was marked with active military actions. Alliance with Russia brought negative results for Ereke II. Therefore, he decided to terminate relations with the Russian Imperial court in 1775. After Russia gained the upper hand in the war against Ottomans, even the Imperial government lost interest in obtaining support from the Georgian kingdoms. Consequently, on the behalf of the order issued on October 7, 1775 the Georgian emissaries were deprived the right to enter in the Russian territory. Since Ereke II finished his negotiations successfully with the Ottomans Empire and started active foreign policy in Caucasus he openly faced the Russian diplomacy.

In summer 1782 the Russian attitude towards the Georgians kingdoms was radically changed. The representatives of the Russian government informed the Georgians kings (Erekle II and Solomon I of Imereti) that Catherine II was ready to accept these kingdoms under protection immediately. They were required to send the official note to Empress for this purpose.

As it has been established, the rapid change of the Russian policy was a result of the following. In the early summer of 1782, the Russian imperial court decided to finally settle the issue of Crimea, Taman, and Kuban. The Russian government believed that the annexation of these territories would lead to war with the Ottomans. Therefore, active preparations for the impending war began. For the successful implementation of the developed plan, the relevant order of the emperor was issued and its implementation swiftly began. One of the most important components of the plan was a stealth attack through the Caucasus. The Georgian kings were to help the Russian army through “sabotage” against the

Ottomans. Without their participation in the war, it would have been almost impossible to successfully carry out the planned operation in the South Caucasus. Accordingly, according to the plan of Catherine II, a significant part of the mission was assigned to the Georgian kingdoms.

The above circumstances prompted the Russian government to radically change its attitude towards Erekle II and Solomon I. For this very purpose, the Russian imperial court decided to raise the issue of patronage and began negotiations with the Georgian side.